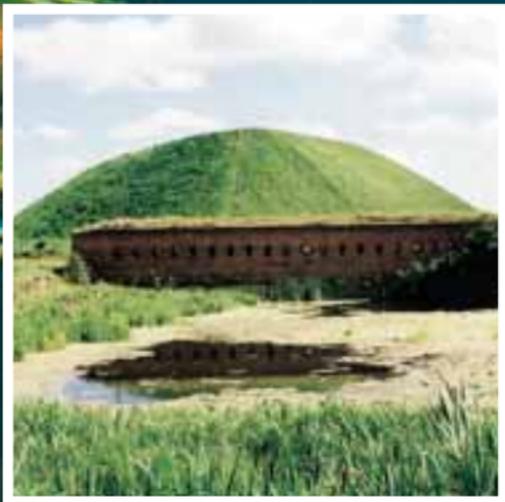

GDAŃSK

Nowożytne fortyfikacje
miejskie

GDAŃSK
morze możliwości

GDAŃSK

Nowożytnie fortyfikacje miejskie

Najstarsze fortyfikacje Gdańska, drewniano-ziemne wały z X–XIII w., nie dotwały do naszych czasów i jedynie ich pozostałości zostały odnalezione przez archeologów, m. in. w rejonie ulic Grodzkiej i Rycerskiej. Do naszych czasów natomiast dochowały się fragmenty średniowiecznych murów obronnych. Główne Miasto zaczęło się nimi otaczać już od 1343 r., a po zrzuceniu panowania krzyżackiego własne mury otrzymały także Stare Miasto i Stare Przedmieście. Miasto tak potężne i bogate, jakim był Gdańsk w wiekach XVI–XVIII, chciało i mogło zapewnić swym mieszkańcom bezpieczeństwo przed skutkami toczonych wówczas wojen. Na tak ogromny wydatek nie mogło sobie pozwolić w tamtym czasie żadne inne miasto w Polsce.

Około połowy XVI w. zaczęto usypywać od zachodniej strony miasta ciąg wałów z bastionami i fosą. Były to fortyfikacje typu starowłoskiego, łączące wały ziemne z elementami murowanymi. Nim ukończono ich budowę w 1577 r., Gdańsk był bezskutecznie oblegany przez wojska króla Stefana Batorego.

W latach 1623–38 zbudowano od strony południowej i wschodniej ciąg 14 bastionów typu staroholenderskiego, według projektu Korneliusza van den Boscha. Rozpoczęto też fortyfikowanie Biskupiej Górki. Najazd szwedzki (1655–60), tzw. Potop, zapoczątkował tworzenie zewnętrznego zachodniego ciągu fortyfikacji, od Bramy Oliwskiej do Bastionu św. Gertrudy. Prace te prowadzili Jerzy Strakowski, Krystian Neubaur, a następnie, na początku XVIII w. Jan Charpentier. Dzięki tym umocnieniom armia szwedzka nie próbowała nawet zdobywać Gdańska, a jedynie zaatakowała jego zewnętrzne fortece nadmorskie: Wisłoujście i Gdańską Głowę. Dopiero w 1734 r. obrońcy gdańskich fortyfikacji ulegli oblegającym wojskom rosyjskim i saskim, poddając im miasto.

W okresie napoleońskiego Wolnego Miasta (1807–13) próbowano przystosować stare bastiony do nowych warunków prowadzenia działań wojennych. Prace te pozwoliły obrońcom w 1813 r. na stawienie wielomiesięcznego oporu armii rosyjsko-pruskiej. W przejętym przez Prusy mieście kontynuowano rozbudowę i modernizację umocnień jeszcze do ok. 1870 r. Z czasem fortyfikacje stały się barierą dla rozwoju miasta utrudniając komunikację i sprawiając kłopot np. w czasie budowy nowoczesnej sieci wodociągowo-kanalizacyjnej. Od końca XIX w. stopniowo likwidowano wały i umocnienia zagospodarowując tereny poforteczne. Do naszych czasów przetrwały jednak większe fragmenty zewnętrznego ciągu zachodniego: zwłaszcza zespół Grodziska i Biskupiej Górki, oraz kilka bastionów wraz z fosą (tzw. opływem Motławy) od strony południowo-wschodniej.

Śladami nowożytnych fortyfikacji miejskich

Grodzisko

Zwiedzanie nowożytnych umocnień Gdańska proponujemy rozpocząć od miejsca u zbiegu ulic H. Dąbrowskiego i Gradowej. Można tu dojść od dworca autobusowego przy ul. 3 Maja lub od przystanku tramwajowego przy Bramie Oliwskiej. Za stacją benzynową, na początku ulicy Gradowej znajdujemy tablicę informacyjną z planem fortu Grodzisko. Drogą w prawo, u stóp Bastionu Jerozolimskiego dochodzimy do tzw. Środkowej Kaponiery z 1867 r. wraz z Baterią Moździerzy i Przeciwnarpową Galerią Strzelecką. Powstały one, by dostosować XVII-wieczny Bastion Kurkowy do techniki wojennej 2. połowy XIX wieku.

Pomnik żołnierzy rosyjskich

W nocy z 9 na 10 maja 1734 r. Grodzisko zaatakowały trzy kolumny wojsk rosyjskich w sile 8 tys. żołnierzy. Obrońcom udało się odeprzeć ten szturm, a Rosjanie ponieśli znaczne straty. Około 700 poległych wówczas, a także ich rodaków "pawszych pri osadach Danciga" w latach 1807 i 1813, upamiętnia ustawiony w 1898 r. na pagórku obok Środkowej Kaponiery pomnik żołnierzy rosyjskich. Można stąd zejść do ulicy Dąbrowskiego i odnaleźć po jej drugiej stronie tzw. Lunetę Sénarmona z 1812 r. — obecnie interesującą głównie jako rezerwat przyrodniczy (znajduje się tu tablica z informacjami o żyjących tu, rzadkich gatunkach flory i fauny).

Bastion Jerozolimski

Bastion Jerozolimski założony przez Jerzego Strakowskiego w 1655 r. jest znakomitym punktem widokowym. W 2001 r. ustawiono na nim krzyż, upamiętniający jubileusz 2000 lat chrześcijaństwa. Można stąd dojść na majdan fortu, gdzie znajdują się m. in. Koszary i Wozownie z ok. 1870 r. Od strony miasta sąsiaduje z nim redita z 1811 r., obecnie znana jako Redita Napoleońska. Znajduje się na niej pochodząca z czasów II wojny światowej wieża obserwacyjna, która służyła obronie przeciwlotniczej. Poniżej, częściowo ukryta w skarpie, leży Prochownia z 1825 r., a już przy ulicy 3 Maja — dawna Zbrojownia (obecnie budynek mieszkalny obok dworca autobusowego).

Bastion Kurkowy

Przez Bastion Kurkowy idziemy w kierunku południowym. Znajdujemy tu Kaponierę Południową z 1867 r., a w pobliżu, od strony miasta, Galerię Strzelecką. Bliżej ulicy 3 Maja stoi wielki gmach dawnej Szkoły Wojennej, zbudowanej w latach 1891–94 na miejscu wcześniejszych koszar saperów (obecnie mieści się tu m. in. Urząd Pracy). Ścieżka spacerowa prowadzi wokół Bastionu Neubauera (1685) w stronę Nowych Ogrodów. Po wewnętrznej stronie, w pobliżu bramy więzienia, znajduje się Dom Walmistrza. Pomiedzy bastionem a ulicą Powstańców Warszawskich leży podłużny staw – pozostałość po fosie, która flankowała zlikwidowaną w 1919 r. Bramę Siedlecką. Ulicą Strzelecką docieramy do Nowych Ogrodów.

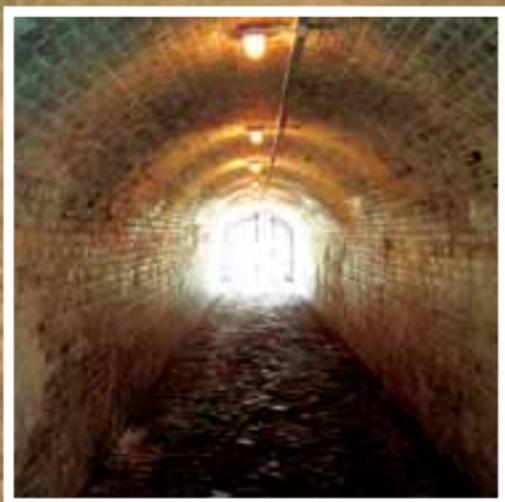
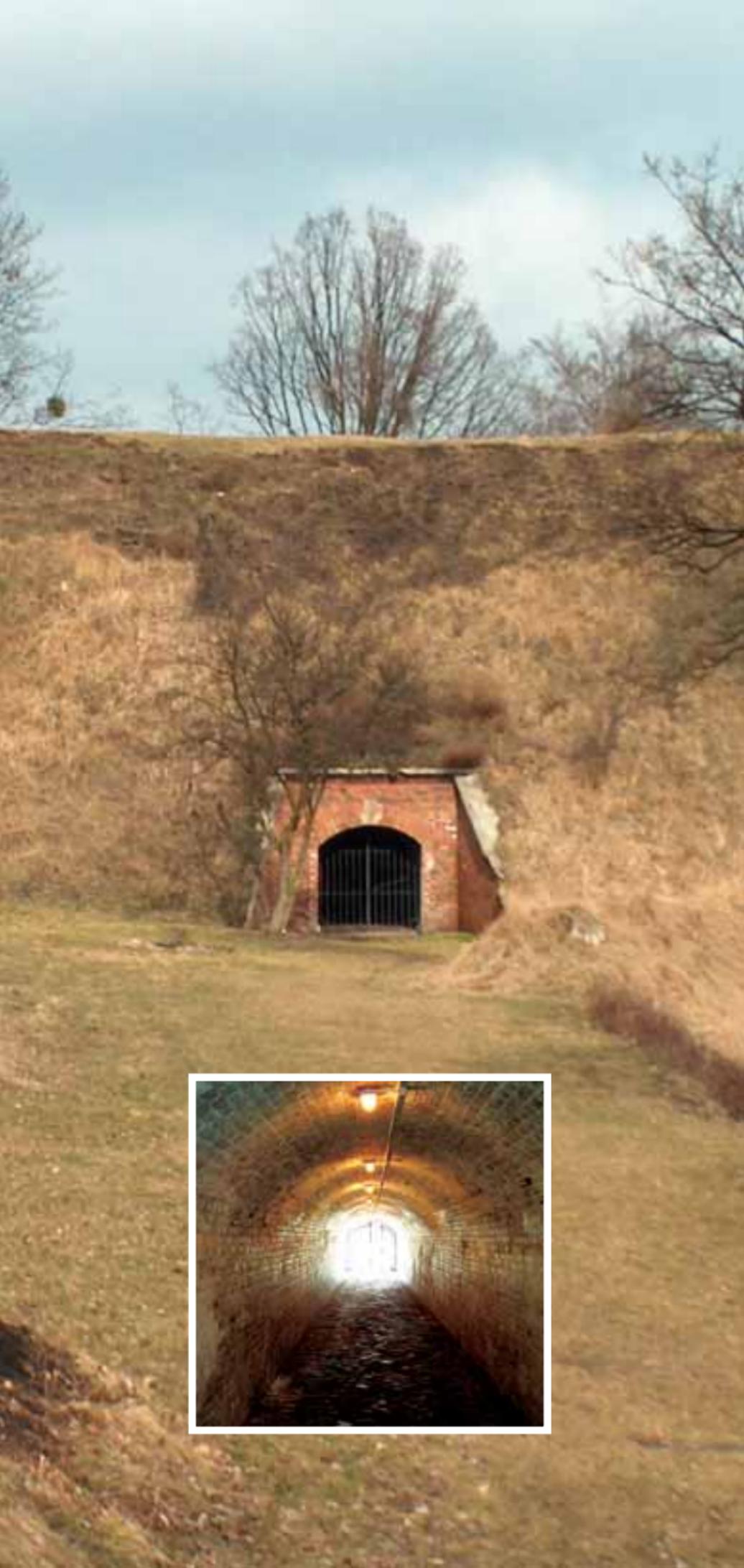
Bastion św. Elżbiety

Ze skrzyżowania ulic 3 Maja i Nowe Ogrody możemy zrobić krótki wypad w kierunku Dworca Głównego, by obejrzeć pozostałości starowłoskiego Bastionu św. Elżbiety z 1554 r. Po wytyczeniu pod koniec XIX wieku szerokiej ulicy (dzisiejsze Wały Jagiellońskie), fragment bastionu z konstrukcjami ceglanymi pozostawiono jako malowniczą ruinę. W dawnych kazamatach mieści się klub nocny. Ciekawostką jest wykorzystanie jako wejścia (od strony Wałów Jagiellońskich) fragmentu podziemnego chodnika, tzw. poterny.

Biskupia Górka

Podwalem Grodzkim, wzdłuż torowiska kolejowego wracamy do ulicy 3 Maja i kierujemy się w stronę Biskupiej Górki. Krętą i stromą ulicą Biskupią wydostajemy się powyżej zabudowy mieszkalnej. Od stuleci Biskupia Górka jest cenionym punktem widokowym, z którego można podziwiać panoramę Gdańska. Docieramy do klasycystycznych koszar z lat 1827–33, stojących na reducie z 1657 r. Obecnie trwa ich remont i adaptacja na potrzeby Gdańskiej Wyższej Szkoły Humanistycznej. Umocnienia Biskupiej Górki obejmują cztery bastiony z lat 1668–85, budowane przez Strakowskiego i Neubauera: Vigilance, Ostroróg, Pośredni i Zbawiciela. Znaczna część terenu należy do Policji i nie jest dostępna do zwiedzania.

Stąd schodzimy na dół ulicą Biskupią, a następnie ulicą Na Stoku w kierunku Zaroślaka. Idąc w górę kanału Raduni, a dalej ulicą Cienistą w kierunku Kolonii Anielinki odkryjemy fort zbudowany ok. 1859–1867 r. na miejscu dawniejszych umocnień, noszący nazwę Szańca Jezuickiego (od pobliskiego kościoła jezuitów w Starych Szkotach). Rozciąga się stąd znakomity widok na południowy ciąg fortyfikacji Gdańska, opływ Motławy i Olszynkę.

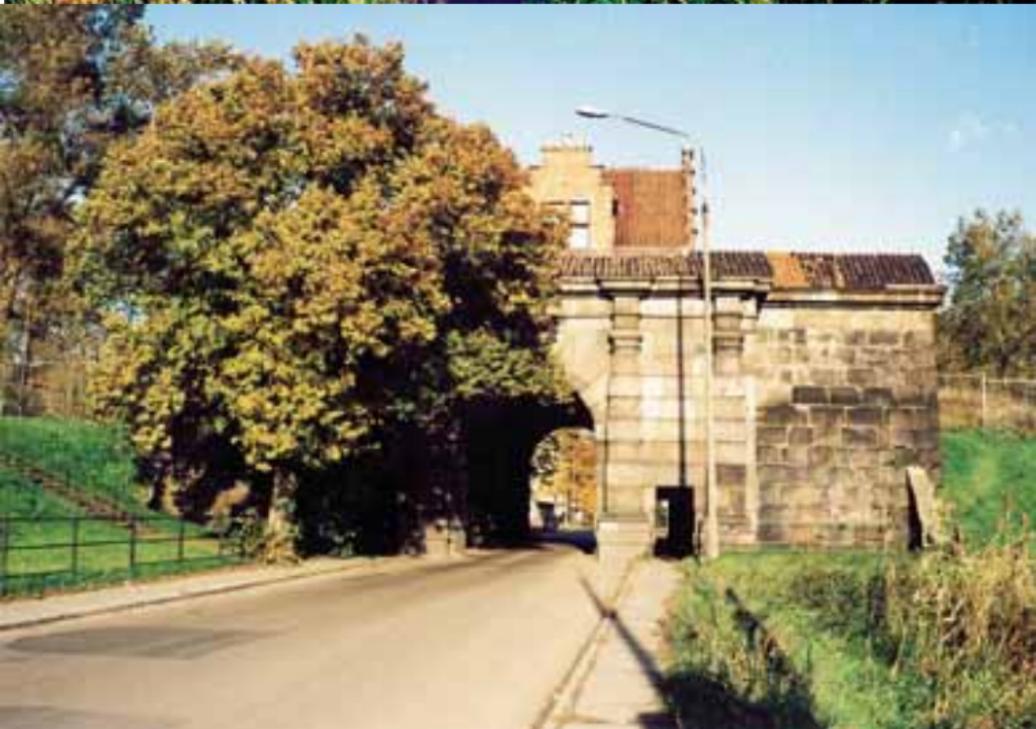
Baszta Biała i Mała Zbrojownia

Z Zaroślaka mostkiem nad kanałem Raduni i przejściem dla pieszych przez Trakt św. Wojciecha w rejonie Urzędu Wojewódzkiego dochodzimy do budynku szkolnego przy ulicy J. Augustyńskiego (gmach powstał ok. 1910 r. jako koszary, a w okresie istnienia Wolnego Miasta Gdańska mieściło się w nim Gimnazjum Polskie). Dalej idziemy ulicą Augustyńskiego w stronę Baszty Białej i skręcamy obok Małej Zbrojowni przy Placu Wałowym. Baszta Biała była pierwotnie zachodnią basztą Bramy Nowej, wzniesionej w 1461 r. u wylotu ulicy Rzeźnickiej. Bramę tę rozebrano już w XVI w., a Baszta Biała została w 1670 r. przebudowana na prochownię. W pobliżu, nieco na wschód od niej znajdują się ruiny Baszty pod Żrębem z 1487 r., która także pełniła od XVII w. funkcję prochowni. Mała Zbrojownia została wzniesiona w latach 1643–45 przez Jerzego Strakowskiego. W dolnej kondygnacji przechowywano działa i moździerze, które w razie potrzeby można było szybko wytoczyć przez cztery wielkie bramy i rozstawić na wałach, do których mamy już tylko kilka kroków.

Bastion św. Gertrudy

Bastion św. Gertrudy, typu nowowłoskiego, jest jedynym zachowanym bastionem ciągu zachodniego. Usypano go w 1607 r., a następnie przebudowywano i wzmacniano do 1638 r. Tu zaczyna się ciąg bastionów typu staroholenderskiego (czyli ziemnych, bez murowanych skarp i kazamat), powstałych w latach 1623–38. Było ich czternaście i otaczały Gdańsk od południa, wschodu i północy. Do dziś przetrwało pięć: Żubr, Wilk, Wyskok, Miś i Królik, przy czym pierwsze dwa są najlepiej zachowane, a następne zostały w znacznym stopniu zniwelowane w XX wieku. Przed bastionami znajduje się malownicza fosa, tzw. opływ Motławy. Idąc w kierunku Bastionu Żubr dochodzimy do Bramy Nizinnej, dzieła Jana Strakowskiego z 1626 r. Nad przejazdem od strony zewnętrznej widoczny jest herb Gdańska.

Pierwsza kolej żelazna

Nieco dalej napotykamy przerwę w kurtynie wałów, przebitą dla doprowadzenia w 1852 r. linii kolejowej. Zgodnie z wymaganiami ówczesnego zarządu fortyfikacji, przerwa musiała być stosunkowo wąska, łatwa do zabarykadowania i obrony w razie ataku nieprzyjaciela. Z wysokiego Bastionu Żubr, zwanego również Turem (1623) można się przyjrzeć terenowi dawnego dworca kolejowego (Gdańsk-Brama Nizinna). Powstał on w 1852 r., ale utracił znaczenie, gdy stopniowo rozbudowywano torowisko wzdłuż zachodniego ciągu wałów, a następnie w l. 1894–1900 zbudowano dzisiejszy dworzec główny. Budynki dworca przy Bramie Nizinnej zniszczono w 1945 r. Jeden tor kolejowy biegnie tuż u podnóża Bastionu Żubr i następnie przy wewnętrznej stronie kolejnych bastionów – jest to bocznicza zbudowana w 1893 r. dla obsługi fabryk na Dolnym Mieście.

Kamienna Śluza

Pomiędzy bastionami Żubr i Wilk linia umocnień przzerwana zostaje przez koryto Motławy. W tym miejscu znajduje się jeden z najbardziej niezwykłych zabytków Gdańska – Kamienna Śluza z l. 1619–24. Zabezpieczała ona miasto przed wodami powodziowymi, a także chroniła Żuławy przed zalaniem wodą morską włączaną na Motławę przez północne wiatry. Wodę do śluzy kierowały dwie kamienne grodzie długości 100 m każda, których "strzegą" cztery kamienne wieżyczki, zwane żartobliwie "dziewicami". Obok śluzy znajdują się mury młyna, pełniące funkcję rezerwową na wypadek, gdy nieprzyjaciel unieruchamiał inne młyny miejskie przez zamknięcie kanału Raduni. Na taki pomysł wpadł już w 1577 r. Stefan Batory, a ten sam manewr powtarzali nieprzyjacieli w czasie kolejnych oblężeń. Z kolei obrońcy Gdańska w razie ataku otwierali wrota śluzy i zalewali Żuławy, uniemożliwiając atakowanie miasta od tej strony.

Po drugiej stronie opływu Motławy

Mostkiem nad śluzą przedostajemy się na Dolne Miasto. Już na wysokości Bastionu Wilk (1638) pojawiają się wysokie kamienice czynszowe, w większości z końca XIX i pocz. XX wieku. Nieco dalej mijamy użytkowaną jeszcze do niedawna zajezdnię tramwajową, obecnie bardzo już zdewastowaną. Następne bastiony zostały niemal całkowicie zniwelowane i zachowały jedynie swój charakterystyczny pięcioboczny plan. Z Bastionu Wysok (1638) kładka spacerowa prowadzi na drugi brzeg opływu Motławy, na Olszynkę. Po stronie Dolnego Miasta, między ulicami Kurzą i Szczygłą, kilka skromnych ale godnych uwagi domów o konstrukcji szkieletowej (tzw. mur pruski). Dalej, przy ulicy Kieturakisa, wysokie neogotyckie budynki szpitala. Do Bastionu Miś (1634) przylegają tereny fabryczne (w 2. połowie XIX w. była to Fabryka Karabinów). Przy Bastionie Królik (1632) znów pojawiają się kamienice mieszkalne. Można stąd dojść do przystanku tramwajowego, idąc ulicą Chłodną. Po prawej mijamy pozostałości dawnych warsztatów artylerii. Obok przystanku widzimy potężny budynek koszar z 1889 r. Są one nadal użytkowane przez wojsko, natomiast widoczny bliżej śródmieścia inny gmach koszarowy (z jasnożółtej cegły) z lat 1868–73 jest obecnie siedzibą Akademii Muzycznej. Inna możliwość to dalszy spacer wzdłuż opływu, a następnie dojście obok stadionu żużlowego do Długich Ogrodów, gdzie znajduje się Brama Żuławska z 1628 r. Znajdowała się ona niegdyś pomiędzy bastionami Lew i Wół. Architektura bramy wykazuje duże podobieństwo do Bramy Nizinnej, z którą łączy ją także osoba budowniczego – Jana Strakowskiego.

Stąd możemy pwrócić do serca Gdańska – Głównego Miasta, bądź udać się jeszcze w kierunku odległej o kilka kilometrów potężnej Twierdzy Wisłoujście.

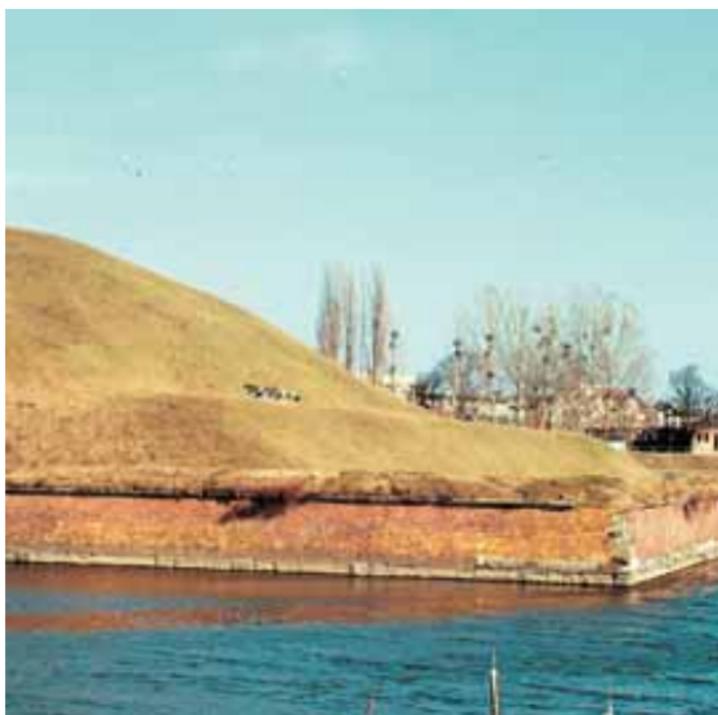

Twierdza Wisłoujście

Twierdza Wisłoujście to jeden z największych tego typu obiektów fortyfikacyjnych na świecie zachowany do naszych czasów. Wzniesiono ją przy ujściu Wisły do morza, przy czym najstarsza zachowana część (murowana okrągła wieża – Latarnia) pochodzi z 1482 r. Wokół Latarni zbudowano w latach 1562-1563 nowe, bardzo oryginalne założenie obronne, tzw. Wieniec. Składał się on pierwotnie z czterech kondygnacji, z których zachowały się trzy. Został częściowo zniszczony w czasie oblężenia w 1577 r. przez Stefana Batorego. W następnych latach powstał wokół Wieńca czterobastionowy fort z kazamatami, nazywany Fortem Carré, nieco zbliżony do kwadratu o boku około 150 m. W latach 1624–26 otoczono go jeszcze niewysokim szansem ziemnym z pięcioma bastionami. Zarówno Fort Carré, jak i szaniec ziemny otoczone były fosami (obie zachowane do dziś). Uzupełnieniem tych umocnień był, wybudowany po drugiej stronie Wisły, Szaniec Zachodni (zlikwidowano go po powstaniu osady w Nowym Porcie). Tak ufortyfikowana twierdza oparła się w XVII wieku armiom szwedzkim. Nie dała jednak rady wojskom rosyjskim w 1734 r. Odgrywała jeszcze poważną rolę w okresie 1807–13, o czym świadczy dobudowanie wtedy, na północ od twierdzy, Szańca Mewiego. Aż do 1919 r. była użytkowana przez wojsko (i częściowo przez policję, bowiem wykorzystywano ją również jako więzienie). Dopiero po powstaniu Wolnego Miasta Gdańska w 1920 r. twierdza została zdemilitaryzowana i przekształcona w bazę żeglarską. Uszkodzona poważnie w czasie II Wojny Światowej, od 1975 r. pozostaje pod pieczęcią Muzeum Historycznego Miasta Gdańska i jest stopniowo przywracana do dawnej świetności.

Wydawca:

Wydział Promocji Miasta

Urząd Miejski w Gdańsku

ul. Nowe Ogrody 8/12

80-803 Gdańsk

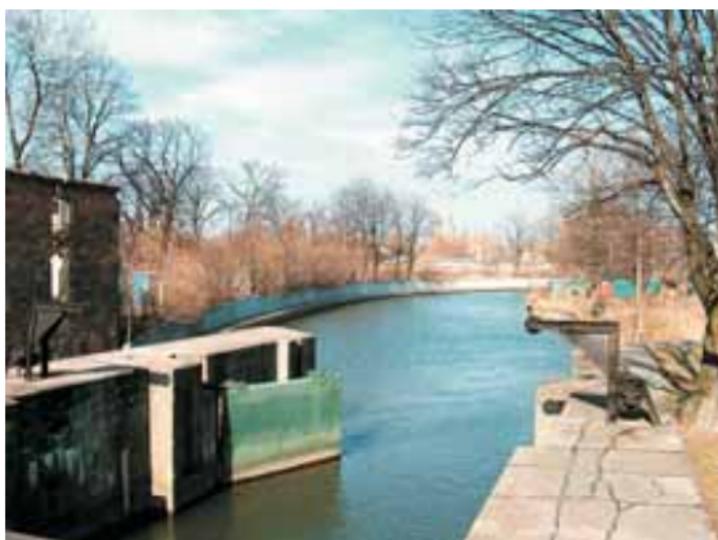
tel. 0-58 323 71 10

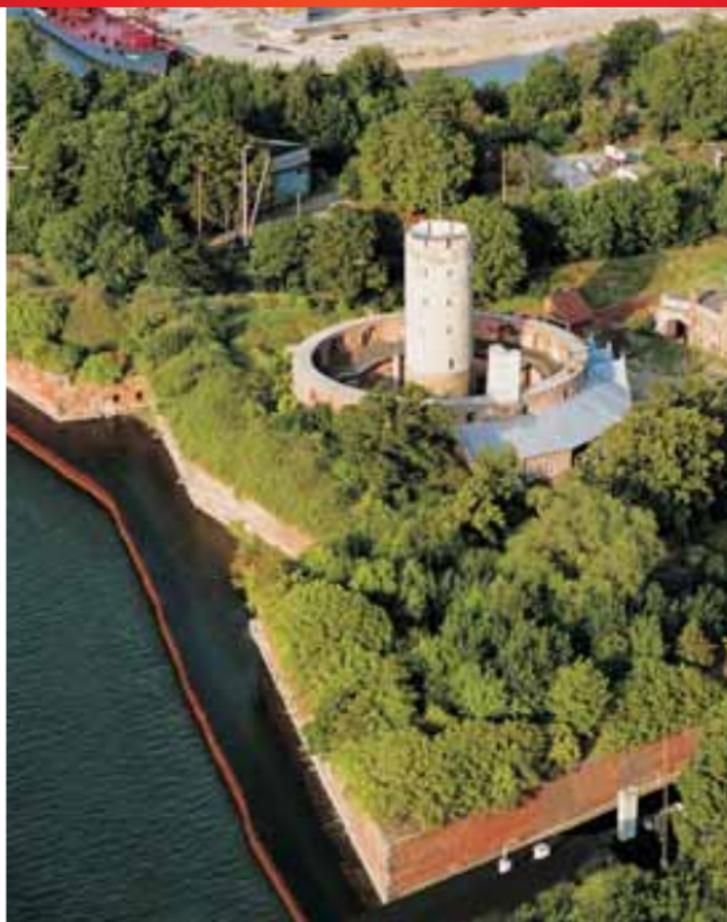
e-mail: umg@gdansk.gda.pl

Tekst: Marcin Stąporek

Zdjęcia: archiwum Wydziału Promocji Miasta, Przemysław Rot, Maciej

Soldenhoff, Stanisław Składanowski

GDAŃSK

Modern city
fortifications

GDAŃSK

www.gdansk.pl

GDAŃSK

Modern city fortifications

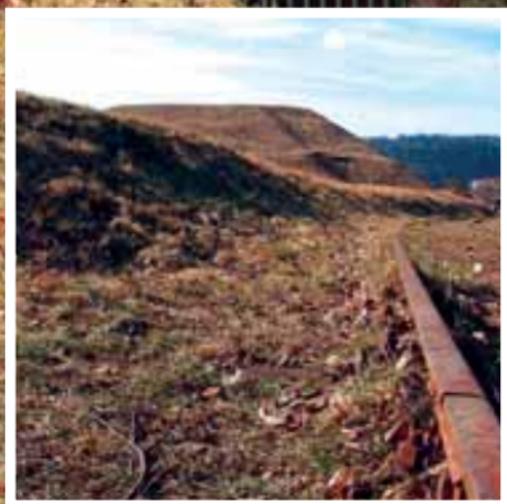
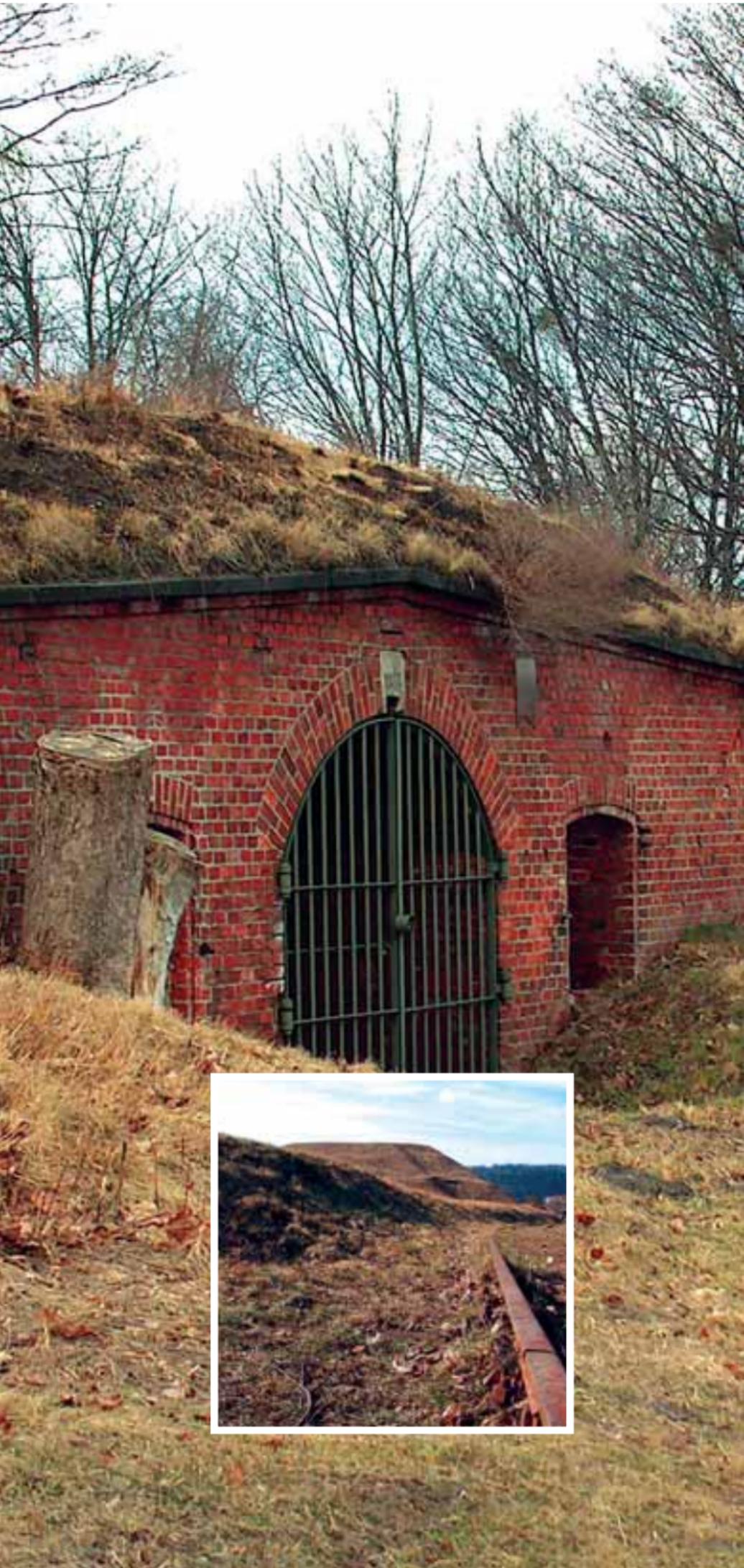

The earliest fortifications Gdańsk had, i.e. the 10-13th century timber-and-earth ramparts have not survived to date. All that remains of them are the bits and pieces excavated by the archaeologists e.g. in the vicinities of Grodzka [Stronghold] and Rycerska [Knightly] streets. The Medieval city defence structures have been much luckier. Building works on the walls of the Main City first began in 1343. After the Teutonic rule had been overthrown the Old City and Old Suburb areas were also given their own walls. Extremely powerful and affluent in the 16th to 18th century, the city of Gdańsk was determined and had enough means to protect its residents against the then raging wars. No other city in Poland of the times could afford such a huge project.

In about mid-16th century works on a length of ramparts fortified with bastions and a moat began west of the city. The fortifications designed in the early Italian style combined earth and masonry works. Even before their completion in 1577 they withstood and thwarted the siege of Gdańsk by king Stefan Batory.

In 1623–38 a chain of 14 bastions of the early Dutch type following the design by Cornelius van den Bosch were built to flank the southern and eastern city borders. Meanwhile, the project of fortifying the Bishop's Hillock was launched. Another invasion, this time from the Swedish (1655–60), inspired the effort of creating an outer range of fortifications in the west. These stretched from the Oliwa Gate to St Gertrude Bastion.

The works were supervised by Jerzy Strakowski, Krystian Neubaur, and towards the early 18th century by Jan Charpentier. The fortifications discouraged the Swedish from even attempting a siege of Gdańsk. During the two Swedish wars the invaders only attacked its coastal fortresses of Wisłoujście [Vistula Mouth] and Gdańska Głowa [Gdańsk Head]. The city remained safe until 1734 when it gave in to the Russians. Between 1807 and 1813 Gdańsk enjoyed the status of a Free City it obtained from Napoleon. It used the time to adapt the old bastions to the new warfare reality. In 1813 the effort paid off. The city managed to fend off the Russian and Prussian armies for months on end. After it had been seized by the Prussians, extension and modernisation works on the fortifications continued up to about 1870. However, as the time went by the fortifications turned into an obstacle to the city's development hindering transport and construction projects e.g. on modern water mains and sewage systems.

As of the late 19th century ramparts and fortifications began to disappear from the cityscape, and the reclaimed land was developed.

Even though, sizeable fragments of the western outer ring have survived to date. The city still features the Grodzisko [Stronghold] and Biskupia Górka [Bishop's Hillock] complexes, plus several bastions and the moat (the so-called Motława Arm) in the south-east.

A Tour of the Modern City Fortifications

Grodzisko

The crossing of H. Dąbrowskiego and Gradowa [Hail] streets is where we recommend setting on a tour of Gdańsk's modern fortifications. The spot is but a brief walk away from the coach station at 3 Maja St. and the tram stop at Brama Oliwska [Oliwa Gate]. Just behind the petrol station, at the outlet of Gradowa St. you will see a billboard featuring the plan of the Grodzisko fort. A path branching off to the right at the foot of the Jerusalem Bastion leads to the so-called middle caponiere from 1867 with its mortar battery and counterscarp gun gallery. The structures were built to adapt the 17th century Cock Bastion to the late 19th century theatre of war.

Monument to Russian Soldiers

On the night of 9th and 10th May 1734 three columns of the Russian army counting 8 thousand souls launched an attack of the Grodzisko fort. The defenders managed to thwart the siege and the Russians suffered heavy losses. A monument to Russian soldiers erected in 1898 on a hill opposite the middle caponiere commemorates the 700 or-so dead who lost their lives in the 1734 siege and their predecessors who had 'fallen at the Gdańsk walls' ("pawszych pri wałach Danciga") in the 1807 and 1813 campaigns. From there you can descend to Dąbrowskiego St. and across to the so-called Sénamont Lunette from 1812. Today, the hillock is only of interest for its nature reserve status (on site you will find a plaque informing of the rare flora and fauna species the hill is a habitat of).

Jerusalem Bastion

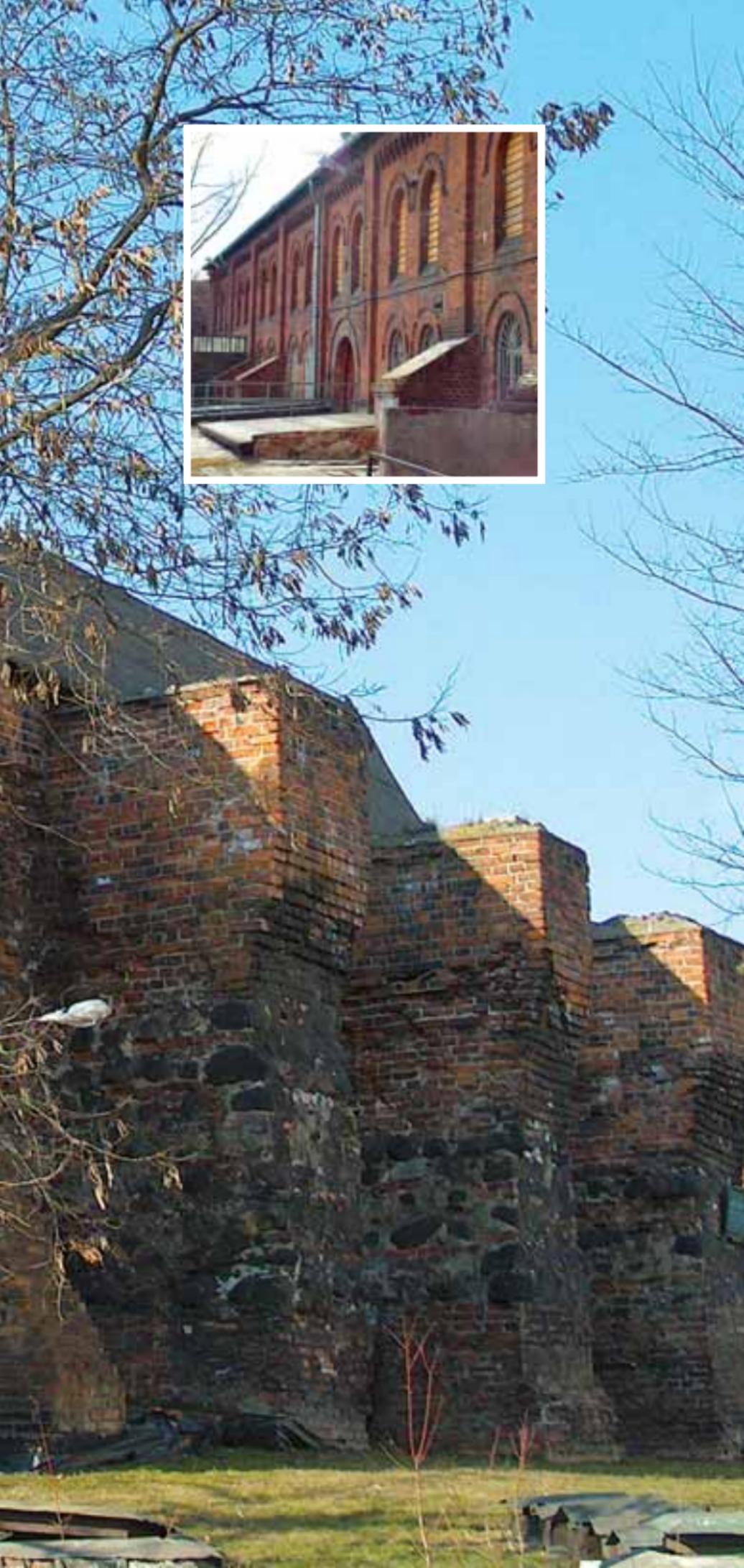
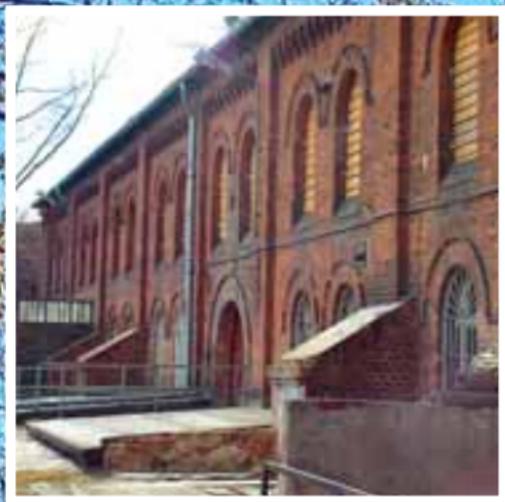
The Jerusalem Bastion built by Jerzy Strakowski in 1655 is an excellent site to enjoy a panoramic view of the neighbourhood. The cross that crowns it was put up in 2001 to mark 2000 years of Christianity in the area. From there, you can walk to the drill ground in the heart of the fort, flanked by the barracks and artillery depots dating back to around 1870. In the immediate vicinity rises the 1811 redoubt now known as the Napoleon Donjon. Its roof holds an observation tower added during the Second World War to assist the anti-aircraft battery. Below, partially hidden in the escarpment, is the powder store from 1825, and down at 3 Maja St. the old arsenal (next to the coach terminal, now adapted for residential purposes).

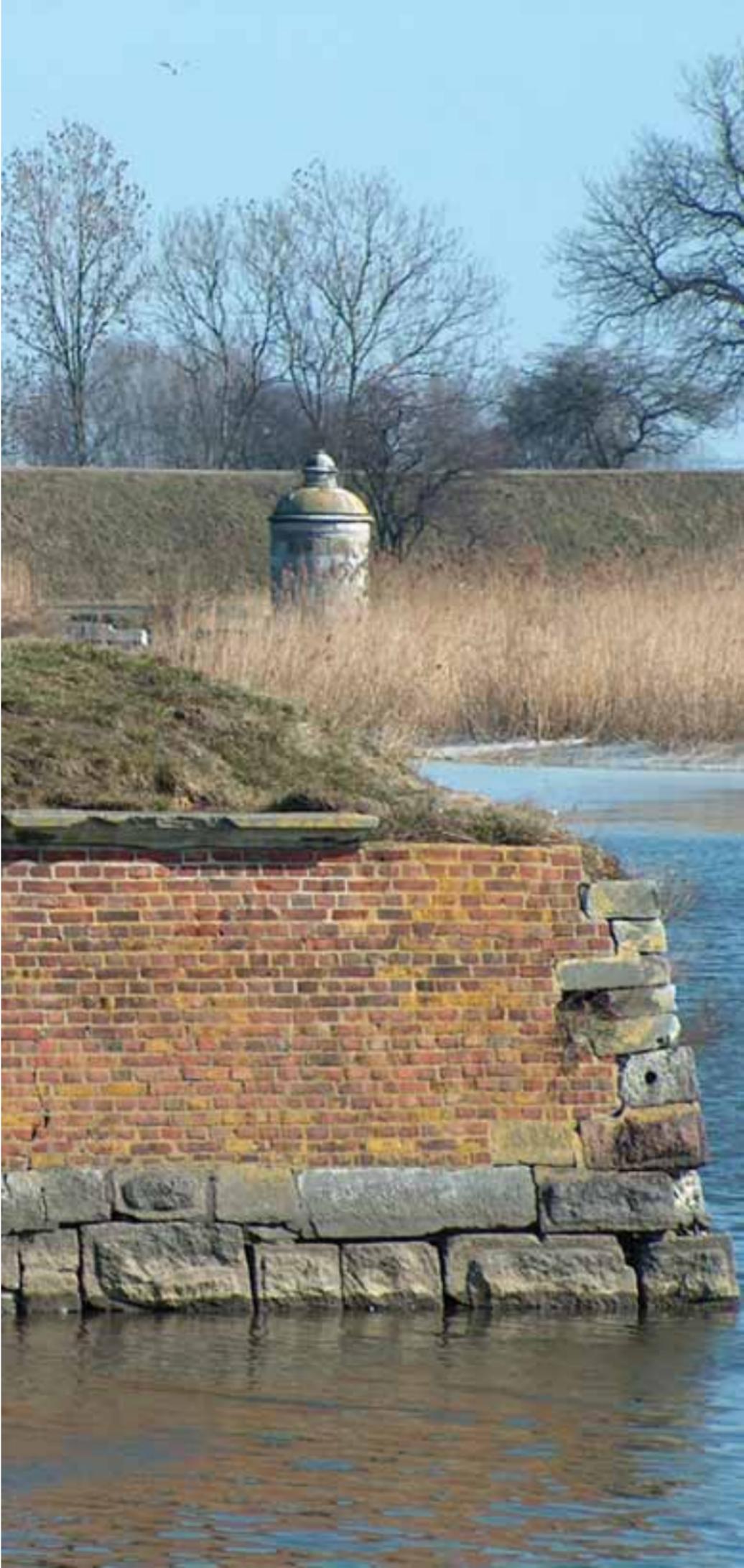
Cock Bastion

Over the Cock Bastion we turn south. Here, we will find the southern caponiere from 1867 and the nearby gun gallery facing the city. Down at 3 Maja St. rises the bulky building of the previous Military Academy erected in 1891–94 on the site of the earlier miner barracks (today – the premises of e.g. the Labour Office). A footpath there will take us around the Neubaur Bastion (1685) towards Nowe Ogrody St. [New Gardens]. There, opposite the prison gates stands the rampart master's house. The bastion and the Powstańców Warszawskich St. are separated with an oblong pond. This is what remains of the moat, which used to flank the Siedlecka Gate pulled down in 1919. From there, along Strzelecka [Rifle] St. we will get to Nowe Ogrody.

St Elizabeth Bastion

While at the crossing of 3 Maja and Nowe Ogrody streets we can take a brief detour towards the Railway Station to get a view of what remains of the 1554 St Elizabeth Bastion erected in the early Italian style. When in the late 19th century a broad avenue (now Wały Jagiellońskie [Jagiellonian Rampart]) was being laid in the area a fragment of the original bastion with its brickwork was left to feature a 'romantic ruin'. Previously used as casemates, the basement today houses a night club. Its entrance on the Wały Jagiellońskie side is a curiosity worth noting, as it dives into a section of the original underground passage, or the so-called postern.

Bishop's Hillock

Walking along Podwale Grodzkie St. [City Rampart Foot] that follows the railway line we return to 3 Maja St. from where let us head for the Bishop's Hillock [Biskupia Górka]. The winding and steep Biskupia St. makes its way up above the rooftops of the residential area below. The Bishop's Hillock has for centuries been recognised as an excellent spot to enjoy a panoramic view of Gdańsk. Once there, we can walk up to the classicist barracks built in 1827-33, which occupy the site of the previous 1657 redoubt. The barracks are currently in repair and will be adapted to house the Gdańsk Higher School of Humanities. The fortifications of the Bishop's Hillock are composed of four bastions dating back to 1668-85 originally raised by Strakowski and Neubaur. Their names are: Vigilance, Sharp Horn [Ostroróg], Medial, and the Saviour's. Much of the site is held by the police school and is not accessible to sightseers.

Having climbed back down Biskupia [Bishops'] St. let us now turn into Na Stoku [On the Slope] St. and walk towards Zaroślak [Thicket]. Continuing up the Radunia River canal and Cienista [Shaded] St. towards Kolonia Anielinki [Angel Colony] we will come across a fort built around 1859–1867 on the foundations of earlier fortifications. Called the Jesuit Entrenchment (after the nearby Jesuit church in Stare Szkoty [Old Scots]), the fort offers an exquisite view of the southern length of the Gdańsk defence works, the Motława Arm, and the district of Olszynka [Elder Grove].

White Tower and Small Arsenal

A footbridge over the Radunia canal and an overpass of Trakt św. Wojciecha St. [St Adalbert Route] will take us from Zaroślak to the vicinities of the Provincial Office quarters and a school building at J. Augustyńskiego St. (The latter was first built about 1910 to serve as barracks, and in the times of the Free City housed the Polish Gymnasium). Augustyńskiego St. will take us to the White Tower and Small Arsenal at Wałowy Plac [Rampart Square]. The White Tower was originally the western bastion of the New Gate erected in 1461 at the outlet of Rzeźnicka St. [Butchers']. The gate was pulled down as early as in the 16th century, and in 1670 the White Tower was altered to become a gunpowder store. Nearby, slightly towards the east are the remains of the ruined Horst Tower from 1487, also used to store gunpowder. The Small Arsenal was built by Jerzy Strakowski in 1643-45. The ground floor was reserved for guns and mortars to be at hand when in need. They could quickly be wheeled out through huge four gates and positioned on the ramparts only a stone-throw away.

St Gertrude Bastion

St Gertrude Bastion in the new Italian style is the only surviving structure of the type in the western leg of the fortifications. First put up in 1607, it was then altered and steadily fortified up to 1638. From there a series of early Dutch bastions constructed in 1623-38 begins (bastions of the early Dutch style were basically moulded of earth with no masonry escarpments or casemates). All fourteen of them sheltered Gdańsk from the south, east, and north. Five have survived to date: Aurochs (Bison), Wolf, Freak, Bear, and Rabbit - the first two pretty well preserved, the others largely levelled in the 20th century. The bastions are lovingly framed with a moat called the Motława Arm.

Walking towards the Aurochs Bastion we pass the Lowland Gate, a 1626 masterpiece by Jan Strakowski. The gate arch on the approach side features the Gdańsk coat of arms. The wall also bears marks of the Polish eagle originally complementing the coat of arms.

The First Railway

Looking into a distance we will notice a break in the line of the rampart earthworks. The pass was made in 1852 to build a railway line. In order to accommodate for the requirements of the then fortification administration, the passage had to be relatively narrow, easy to barricade and defend in case an enemy approached. The tall Aurochs Bastion (1623) is a good spot to get a view of the area once occupied by the railway station (Gdańsk Lowland Gate). The station building was erected in 1852, however its strategic significance diminished together with the development of the railway track system along the western side of the ramparts and the erection of the existing main railway station in 1894-1900. The Lowland Gate station buildings were ultimately destroyed in 1945. One railway track runs at the very foot of the Aurochs Bastion and continues towards further bastions. This is the siding laid in 1893 to service the industrial estates of the Lower City area.

Stone Lock

The line of earthworks between the Aurochs and Wolf bastions is cut across by the Motława River. Right there, we will see one of the most uncommon historic structures in Gdańsk - the 1619-1624 Stone Lock. The lock served as a floodgate protecting the city from inland waters. However, it also protected the Żuławy depression from the sea-born flood waves pushed up the Motława River by northern winds. Two stone cofferdams, 100 m each, directed the water into the lock. The cofferdams are "guarded" by four stone turrets nicknamed the "virgins". Next to the lock rise the walls of a mill put up as a back-up facility in case the enemy would bring other city mills to a standstill by blocking the Radunia canal. This exactly was the idea first conceived by King Stefan Batory in 1577 and copied later on during various subsequent sieges. When under siege, Gdańsk defenders would open the lock gates wide flooding the Żuławy plain and preventing any attacks from that side.

Across the Motława Arm

A bridge over the lock will take us to the Lower City area. Soon, the first tenant houses on our way, most dating back to the 19th and 20th centuries, will appear in the vicinity of the Wolf Bastion (1638). Further on we will pass a tram depot. Though in use only a while ago, it is already decrepit. The next bastions on the route have been almost totally levelled and all that reminds them is their characteristic pentagonal plan. A footbridge at the Freak Bastion (1638) leads to the other bank of the Motława Arm and the Olszynka district. Here, on the Lower City bank, between Kurza and Szczygła [Chicken, Goldfinch] streets survive several modest but noteworthy half-timbered houses (the so-called Prussian wall). Ahead of us, at Kieturakisa St. rise high neo-gothic buildings of the hospital. The Bear Bastion (1634) stands adjacent on an industrial estate (occupied by Rifle Works in the second half of the 19th century). Residential quarters reappear at the Rabbit Bastion (1632). From there, along Chłodna [Cool] St. we can get to a tram stop. On the way we will pass the remains of the old artillery workshops on the right. Next to the tram stop towers a bulky block of the 1889 barracks, still in military use. Other barrack buildings looming in a distance closer to the downtown area (built of bright yellow brick) and dating back to 1868-73 now form the compound of the Academy of Music. Having reached the tram stop we can change our minds and continue along the river arm up to the speedway and stadium at Długie Ogrody [Long Gardens] St. and the Żuławy Gate (1628) once spanning the road. Originally tucked between the Lion and Ox bastions, the gate architecture shows much resemblance to that of the Lowland Gate. No wonder, as both were constructed by the same builder – Jan Strakowski.

At this point we can decide whether to go back to the Main City, or continue for another several kilometres to see the Wisłoujście [Vistula Mouth] Fortress.

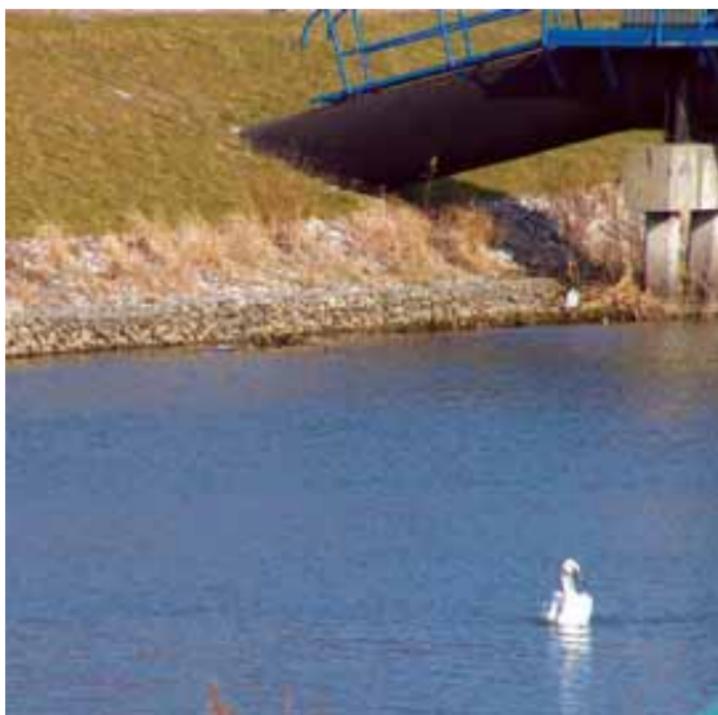

Vistula Mouth Fortress

The Vistula Mouth fortress [Wisłoujście] built on the Vistula mouth represents the world's largest fortified site of the type surviving to date. The earliest and still preserved structure is the round masonry tower called the Lighthouse originating from 1482. In 1562 it was added a highly unusual ring of fortifications called the Wreath. Surrounding the tower, they originally rose four storeys up. Three of them have made it to our times. The Wreath suffered damages during the 1577 siege by King Stefan Batory. Later on it was added an outer ring of fortifications forming a four-bastion fort complete with casemates. Called the Carré Fort, it is laid on a plan roughly following a square, about 150 m long on sides. In 1624-26 the whole structure was supplemented with a surrounding entrenchment appointed with five bastions. Both the Carré Fort, and the entrenchment had their own moats (both surviving to date). An auxiliary Western Entrenchment on the other bank of the Vistula provided additional shield and support.

(The latter earthworks were levelled to make room for the New Port settlement growing on site). With all its defence facilities in place, the fortress withstood waves of the 17th century Swedish invasion, though in 1734 surrendered to the Russians. The fort continued to play a significant military role all the way until 1807-13, which can be evidenced with the fact that the Mewie's Entrenchment was added north of it in the period. The site remained in military use up to 1919 (partially shared with the police and used as a prison). It was only in 1920 when the Free City of Gdańsk was established, that the fortress was deprived of its military function and transformed to become a sailing base. Seriously damaged in World War Two, it is now taken care of by the Gdańsk History Museum and steadily restored to its previous impressive shape.

Publisher:

City Promotion Department

City Hall of Gdańsk

8/12 Nowe Ogrody St.

PL 80-803 Gdańsk

Phone: +4858 323 71 10

e-mail: umg@gdansk.gda.pl

Text: Marcin Stąporek

Photos: archives of the City Promotion Department, Przemysław Rot, Maciej Soldenhoff, Stanisław Składanowski

2

1

3

4

5

6

7

8

9

GEN. H. DĄBROWSKIEGO

PIEKUTA KWASNY

GRADYŃ

3 MAJA

KURKOWA

3 MAJA

NOWE OGRODY

HUCISKO

PODWALE GRODZIE

WALK JABEŁŁOWSKI

OKOPOWA

ARMII KRAJOWEJ

PODWALE PRZEDMIEJSKIE

BISKUPA

BISKUPA

WISCIENSKA

WISCIENSKA

WISCIENSKA

ZŁOŚCIĄK

WŁODZKO

TORUŃSKA

ZABIŃSKI

PODZARĘBY

P. WALCZYŃ

POKWA BRAMA

GRODZIA KAMENNA

REDA

1. Grodzisko / Stronghold	8. Bastion Żubr / Auroch Bastion
2. Bastion Jerozolimski / Jerusalem Bastion	9. Kamienna Śluza / Stone Lock
3. Bastion Kurkowy / Cock Bastion	10. Bastion Wilk / Wolf Bastion
4. Bastion św. Elżbiety / St Elisabeth Bastion	11. Bastion Wyskok / Freak Bastion
5. Biskupia Górka / Bishop's Hillock	12. Bastion Miś / Bear Bastion
6. Baszta Biała i Mała Zbrojownia White Tower and Small Arsenal	13. Bastion Królik / Rabbit Bastion
7. Bastion św. Gertrudy / St Gertrude Bastion	14. Brama Żuławska / Żuławy Gate

